

„Strategia familiei” în structura unui model antropologic-sistemic al acesteia

Nadia Stahovschi

Studiul sistematic al familiei a fost deschis, după cum se știe, de către etnologi, atenția fiind atrasă de formele arhaice-primitive ale acestei instituții. Problemele familiei contemporane, ca obiect special-principal de studiu, sint abordate, în prezent, de mai multe științe sociale, cu un aparat conceptual foarte diferit și neomogen, împrumutat din discipline care nu au avut ca obiect principal studiul familiei¹. Numeroasele studii asupra familiei, angajate de către alte științe (ca psihologia, demografia, medicina etc.), n-au reușit încă să-și integreze rezultatele dobândite într-un sistem conceptual unitar; una din cauzele „difuziei” conceptelor, cu care operează diversele teorii, este și faptul că ultimele pornesc de la diverse premise „asupra esenței omului, familiei și a societății” (2). În acest cadru, se conturează tot mai presant necesitatea unui model conceptual, care ar exprima comportamentul familiei ca un întreg complex, ca un sistem integral „holistic”, în multitudinea legăturilor sale externe și interne (ceea ce s-ar încadra în al șaselea tip conceptual de abordare, detașat de Hill și Hansen). La o asemenea orientare metodologică aderă și studiul de față. Avem în vedere schițarea unui model conceptual de esență antropologică și factură sistemic-calitativă, cu orientare funcțională interdisciplinară.

1. Remarci preliminare privind câteva principii de construire a unui model antropologic-sistemic al familiei

1.1. Determinarea, în primul rînd, a dimensiunii definitorii — de conținut a structurii modelului. Nu există un model abstract, permanent, „neutral”, al familiei, ci unul concret-istoric, ceea ce înseamnă ca el să fie construit pe un ax problematic central, care, concentrînd principalele modificări ale fenomenului dat, atrage, după sine, toate celelalte dimensiuni/componente ale evoluției familiei contemporane românești. Astfel, în însăși structura logică a modelului trebuie să predomină dimensiunea, care este definitorie și în procesele reale ale dinamicii și evoluției familiei actuale.

1.1.1. În acord cu acest prim principiu de construire a unui model, am făcut următoarea opțiune: am considerat că modelul în discuție trebuie axat pe procesul de restructurare radicală a statutului socioprofesional al femeii. De ce? Pentru că prin implicațiile lor, mutațiile marcate în acest status generează cele mai profunde modificări structurale în ansamblul familiei. Această teză concordă pe deplin cu modul în care se apreciază în Programul partidului rolul social al femeii: „Și în perioada următoare, femeile (...) vor continua să se afirme ca o forță remarcabilă a construcției socialiste și comuniste, aducîndu-și contribuția tot mai însemnată

¹ R. Hill și Hansen, pornind de la analiza „a mai bine de o duzină de abordări conceptuale curent folosite în studiul familiei și cristalizate în alte științe” (1), au reținut pe acelea „care păreau nu numai să facă față dimensiunilor majore ale problemei familiei, dar să fie și clar diferențiate una față de celelalte”, detașînd cinci tipuri de abordare (asociate unor diverse surse particular-științifice), precum urmează: 1. instituțional-istoric (sursă — sociologia); 2. structural-funcționalist și 3. simbolic-interacționalist (ambele alimentate de sociologie și antropologia socioculturală); 4. situațional-psihologie (dezvoltat independent de sociologie) și 5. poziția „ciclului vital” și de dezvoltare a familiei. 6. Se mai investighează posibilitatea realizării unui aliaj dintre conceptele proprii tipului 5 și cele ce-și au izvorul în aplicarea abordării sistemice la studiul familiei (ceea ce ar marca un al șaselea tip conceptual de abordare a familiei).

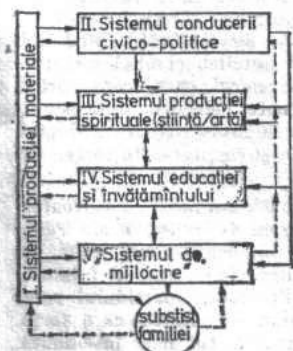
la dezvoltarea producției materiale și spirituale, la formarea și educarea tinerelor generații, la progresul multilateral al țării” (25).

1.1.2. Desigur, familia suferă modificări importante și în alte planuri (de pildă, în statusul socioprofesional-cultural al bărbatului, în educația copiilor, în mecanizarea muncilor casnice și restructurarea diviziunii muncii în familie etc.), dar, după noi, toate acestea reprezintă planuri subordonate în raport cu implicațiile revoluționării statusului socioprofesional al femeii în cimpul muncii, integrată în procesul sociocolectiv organizat al producției. Acesta este procesul *definitoriu și dirigent* în evoluția socialistă a familiei contemporane. În funcție de ritmul și calitatea sa se definește eficiența și optimalitatea celorlalte procese, prin care macrosistemul „presează” în sens revoluționar asupra familiei, ca instituție socială.

1.1.3. Din justificarea ontologică a axei structurale a modelului în discuție, expusă mai sus, mai rezultă următoarele funcții logico-metodologice ale acestei dimensiuni definitorii: a. procesul menționat (1.1) poate fi considerat *trăsătura generală/comună* a structurii *devenirii* familiei contemporane, cu toată diversitatea sa de stadii-forme; b. prin el, strategia cercetării familiei dobîndește un *criteriu universal* de elaborare a *tipologiei* devenirii actuale a familiei socialiste, relevant pentru principalele variante ale acestui proces, din cele mai diferite zone sociogeografice și culturale; c. criteriul are reale virtuți *operaționale*, oferind posibilitatea de a stabili multiple corelații între trăsături/modificări proprii unor diverse trepte/varianțe prin care trece restructurarea socialistă a familiei în epoca actuală.

1.2. *Specificul abordării antropologice.* În această problemă, în literatura românească s-a elaborat, în ultimul deceniu (20), o poziție științifică valoroasă, care a și devenit o paradigmă proliferată de o serie de cercetări interdisciplinare desfășurate de către Centrul de antropologie din București. Și anume, *caracteristica definitorie* a demersului acestei științe est e văzută în faptul că obiectul ultimei îl reprezintă tocmai *surprinderea întrepătrunderii dialectice a planului biologic și social*, ca proces *integral* al fenomenului uman. Astfel, particularitatea demersului antropologic-disciplinar constă din reproducerea, „reconstruirea” acelor fenomene colective și individuale umane, în care dialectica biologicului și socialului generează formațiuni complexe și absolut specifice, încît ele nu pot fi „descifrate” și soluționate decît din această perspectivă și nu dintr-una preponderent și unilateral socială sau biologică².

1.3. *Familia ca subsistem al macrosistemului social.* Sociologia marxistă a detașat și fundamentat principalele corelații, care ne permit să integrăm familia în sistemul de componente macrosociale (8, 9 ...). Optăm pentru varianta ilustrată prin schema alăturată (schema nr. 1), cu următoarele remarci: 1.3.1. Familia contemporană, ca subsistem, nu interacționează *direct* cu celelalte sisteme sociale, ci *mediat* prin componenta V-a (din schema alăturată), denumită de noi, convențional, „sistemul de mijlocire”; funcția sa: *mediază și transformă informația și energia*, venite de la celelalte componente macrosociale (I—IV), în *forme în care acestea pot să fie asimilate de familie*³. La rîndul ei, familia apare ca un microsistem biopsihosocial în raport cu individul, care mediază o serie de relații cu celelalte componente. Componenta V asigură procesele reproducerii (simple și lărgite) ale populației, care au drept cadru specific familia 1.3.2. Sistemul activității și instituțiilor *civico-politice* (componenta II-a) influențează „sfera medierii” atît prin acțiunea sa asupra instituțiilor de educație și a structurilor juridice (care, de asemenea, fac parte din sfera V), cît și prin rolul său important în *reglarea relațiilor dintre componentele*: I—V, I—IV și IV—V. 1.3.3. Componenta V-a reprezintă sfera realizării condițiilor optime pentru funcționarea tuturor capacităților, potențelor umane pe care le generează macrosistemul I

Schema 1

² Cercetarea antropologică are menirea de a *prelungi și desăvîrși* traiectoriile legităților descoperite de sociologie pînă la planul *specific* al *fixării socialului în individual*, elaborînd *tipologii și mecanisme diferențiale* și extrem de sensibile, prin care se atinge o *maximă conceptualizare* a concretului.

³ Se înțelege, acest sistem (V) nu epuizează influența exercitată de celelalte; componentele I, II și IV au și o relație de determinare esențială *nemediată* asupra familiei; de pildă, în sensul că locul indivizilor în sistemul producției plasează familiile respective (prin membrii ei care lucrează) într-un grup social determinat (22).

societate într-o epocă și societate date și are cea mai directă relevanță pentru ceea ce se cheamă în prezent „calitatea vieții” în general și pentru calitatea vieții de familie — în special. „Sistemul V” conferă conceptului de calitate a vieții de familie noi dimensiuni socioculturale/antropologice; el se face simțit în: programele sociale de optimizare a dezvoltării familiei, în înțelegerea modalităților concrete de influență a macrosistemului asupra familiei, ca și în înțelegerea tendințelor mutaționale privind acest subsistem.

1.4. Considerăm necesar să tratăm familia ca un subsistem care, alături de funcția de reproducere a modelelor socioculturale comportamentale (elaborate de ansamblul social), are și funcția de inovare a acestora, viziune concordantă atât cu poziția materialist-istorică, cât și cu stadiul în care se află societatea românească contemporană.

1.5. Criteriul de optimalitate a programării dezvoltării „sistemului de mijlocire”. În socialism, el nu poate fi nici reproducerea optimă a forței umane productive, și nici chiar consumul lărgit (în expansiune), corelat fie și cu realizarea diversificată a *loisir-ului*⁴, ci numai măsura în care dinamica reală a celei de-a V-a componente ridică permanent dezvoltarea agenților umani la stadiul de personalitate. Respectiv, este vorba de o anumită modalitate a solicitării capacităților biopsihice, psihointelectuale ale omului, care să asigure dezvoltarea valențelor lui nu numai în raport cu cerințele utilitar-înguste ale funcționării familiei, ci ca personaj social ce tinde să se realizeze atât ca factor social-productiv *activ*, cât și ca individualitate *creatoare*. Această realizare a individualității trebuie să țină cont de următoarele: ea se desfășoară în concordanță cu funcțiile unei familii aflate, ea însăși, în curs de *emancipare*, familie care să nu stea în calea acestei realizări sociale a omului (și în special a femeii), ci, dimpotrivă, s-o stimuleze.

2. Proiectul unui model conceptual al familiei, de natură sistemică

Includerea familiei în clasa sistemelor dinamice deschise, cu mecanisme proprii de autoreglaj, presupune, implicit, și adoptarea aparatului noțional al *metodei sistemice* (în articol ghidindu-ne după varianta elaborată de S. Optner, cf. 13)⁵. Astfel, am angajat reformularea unor concepte privind familia (fie folosite în abordările sociologice, fie propuse de noi), în funcție de aparatul metodei sistemice. Rezultatul obținut este un model conceptual al familiei, alcătuit din șapte componente, prezentat în schema nr. 2. Această schemă noțională este o concretizare a unui *model sistemic*⁶, conceptele sale (de un înalt grad de abstractizare, valabile pentru o mare clasă de sisteme deschise cu autoreglaj), fiind astfel, în demersul de față, adaptate pe baza studiului unei singure subclase particulare, reprezentate de sistemul *biopsihosocial* — „familia”⁷. Urmează descrierea succintă a modelului (în concordanță cu schema nr. 2), în care am desprins două *subsisteme* (13, 19): al conducerii (cu funcțiile specifice de planificare/programare, organizare, control și comunicații) și al *proceselor* (care cuprinde subprocesul: de bază, restrictive și de *feed-back*)⁸; de asemenea, am detașat o componentă ce ar cuprinde *valorile sintetice de ieșire* (19), care caracterizează multilateral și global familia.

Concretizarea *subsistemului de conducere* (23) oferă două noțiuni ale schemei conceptuale alăturate (schema nr. 2):

1. STRATEGIA FAMILIEI (componenta I-a a modelului conceptual propus), care exprimă capacitatea acestei instituții de a realiza selecția atât a *obiectivelor* sale depărtate și

⁴ Aceste alternative, deși promovate asiduu de civilizația capitalistă de consum, încep deja să fie tratate, în cercetările sociologice radicale, ca tot mai puțin adecvate, chiar și pentru familia din „societatea industrială occidentală”, solicitându-se „desfășurarea optimă a personalității în viața socială” (4).

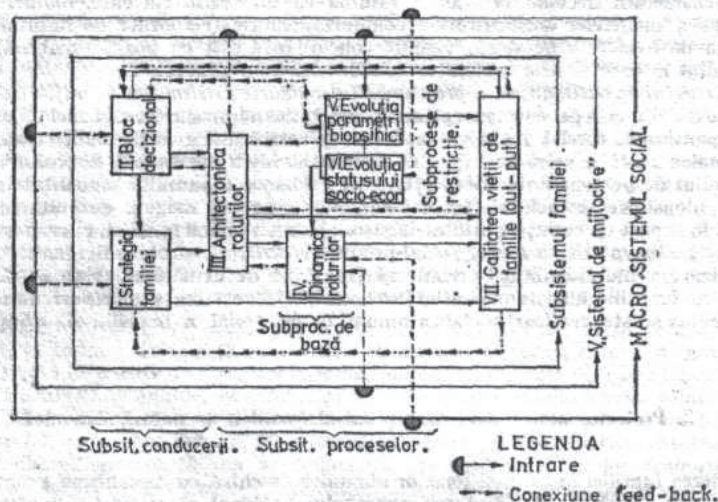
⁵ Întrepătrunderea proceselor biopsiho/afective, ca și bogăția motivațiilor și atitudinilor subiective din comportamentul agenților sistemului, la fel ca și suprapunerea tuturor acestora peste procesele instituționale și de grup, conferă sistemului familial un spor ridicat de labilitate și accentuează caracterul probabilistic al comportamentului; de aici rezultă *polivalența* legăturilor dintre *subsistemele* sistemului familiei, ceea ce duce la o multiplicitate a buclor de *feed-back*.

⁶ Modelul sistemic în discuție este bazat pe descrierea *funcțională*, combinată cu unele noțiuni ale descrierilor *ierarhice, macro și microscopice* (cf. 23, 73—76).

⁷ În continuare, vom vorbi numai de sistemul biopsihosocial, făcând abstracție de sistemul supraordonat familiei.

⁸ Concretizând aceste concepte, nu aducem în discuție decât un *minim* de noțiuni, necesar pentru înțelegerea comportamentului familiei ca întreg.

imEDIATE — operind cu un set de valori cantitative și calitative —, cit și a *metodelor* realizării lor. Componenta aceasta are o funcție programatoare, reglatoare și integratoare, reflectind modificările statusului socioprofesional al femeii (cf. § 1, 1.1). În strategie, converg *valorile de intrare*, rezultat al *asimilării*, de către parteneri, a valorilor socioculturale *programatoare* proprii macrosistemului supraordonat; aceste valori sint *adaptate*, în funcție de sinteza

Schema 2

care rezultă din combinarea valențelor motivațional-strategice ale partenerilor cuplului marital, la start, modificată apoi, pe parcurs, în etape distincte, marcate sensibil de dialectica biosocialului (vezi mai jos, rolul proceselor restrictive — componenta V).

2. BLOCUL DECIZIONAL (= componenta II) accentuează aspectele de *alegere a metodelor de realizare* a strategiilor familiei: a, unificarea resurselor, organizarea activităților, distribuirea rolurilor, stabilirea drepturilor și responsabilităților; b, asigurarea funcționării subsistemelor familiale în conformitate cu strategia familiei (controlul lor în vederea unor posibile corectări fie a comportamentului, fie a strategiei). Blocul decizional (ca organ) și tipul instituțional de conducere a familiei reprezintă *expresia structurii acesteia*, un derivat al dinamicii ei, realizând reglajul în funcție de informația externă (sistemul de mijlocie) și internă, ce reflectă, în diverse grade și forme, semnalele primei componente. Este componenta cu stabilitatea/inerția cea mai accentuată, modificându-se doar după cristalizarea unor stadii (în ciclul vital al familiei — (3, 347) profund diferențiate, din evoluția componentelor I, III și VI.

Subsistemul proceselor poate fi exprimat în noțiuni specifice din două perspective. Prima — a structurii (care ține de aspectul *invariant* al proceselor) este concretizat în *arhitectura rolurilor familiale*⁹: de soție, soț, mamă, tată, copil — fată/băiat, cel „mic”, „mare” etc.

3. ARHITECTONICA ROLURILOR (= componenta III) joacă rolul de *structură* a familiei și, în conținutul ei concret, reprezintă expresia: a, raportului dintre rolurile familiale și extrafamiliale ale soților; b, valorilor cuplului marital traduse în viață în *strategia realizată* a familiei; c, parametrilor biopsihici ai partenerilor. Această componentă stă la baza *stabilității și autonomiei relativ înalte* a sistemului familiei (24), determinând faptul că informația exterioară, care declanșează, în cele din urmă, mecanismul de autoreglaj, nu acționează nemijlocit asupra blocului decizional, ci este *mediată* (prin reprezentările existente la un moment dat asupra ierarhiei/dependenței rolurilor, prin valorile predominante ale familiei) și transformată, astfel, în informație internă¹⁰. De asemenea, să nu uităm că mecanismul de autoreglaj

⁹ Rolul familial, din terminologia sociologică, este corespunzător noțiunii de *element* din abordarea sistemică.

¹⁰ Această autonomie relativă a dus și la exagerări, în plan teoretic, susținându-se independența structurii și faptul că posibilitățile de realizare ale agenților nu depind de societate (4, 9).

are și fluxuri informaționale care provin, preponderent, din „interior”, dintr-un plan autonom, „închis”, al dinamicii rolurilor familiale. Împreună cu următoarea, componenta III reprezintă cimpul cel mai larg și specific al dialecticii biosocialului¹¹.

Pe fondul celor arătate, se poate adăuga precizarea: dacă *organul specializat* de autoreglaj al sistemului este componenta II, *mecanismele* concrete de autoreglaj ale familiei ca întreg se constituie la nivelul structurii ei, deci în componenta III¹².

A doua perspectivă din care se tratează subsistemul proceselor, spre deosebire de prima, privește aspectul *dinamic* al proceselor, detașând o altă componentă (= a IV-a) a modelului sistemic al familiei.

4. DINAMICA ROLURILOR, PARAMETRII CANTITATIVI-CALITATIVI ai activităților de producere-reproducere a familiei (acestea fiind „procese de bază” în limbaj sistemic)¹³. Componenta IV este cea mai dinamică (24), asimilând și prelucrând informația diversă și extrem de labilă a sistemului supraordonat (de „mijlocire” — cf. § 1, 1.5.3), avind cu acesta, după cum se vede și în schema nr. 2, un contact direct și permanent. Acumularea de dezacorduri-disfuncționalități, la acest nivel, se manifestă prin modificări (parțiale-radical) la nivelul structurii sistemului (componenta III) și, prin aceasta — prin bucla de conexiune inversă — operează modificări la nivelul blocului decizional (componenta II) și al strategiei¹⁴.

Subprocesele de restricție, în sistemul familial, se concretizează în următoarele două componente:

5. Într-un ANSAMBLU DE PROCESE BIOPSIHICE, dotat cu un set de PARAMETRI CALITATIVI-CANTITATIVI (= componenta V), privind: sănătatea, temperamentul, trăsăturile volitive, sensibilitatea membrilor familiei etc.;

6. Și într-un set de VALORI CANTITATIVE și CALITATIVE privind: statutul socio-profesional al membrilor familiei, venitul, nivelul de instrucție, valorile de grup etc. (= componenta VI).

Dacă izvorul primei categorii de restricții (componenta V) este în interior — subsistemul biopsihic al sistemului familial —, izvorul celei de-a doua categorii este în exterior — macrosistemul supraordonat (cf. schema nr. 2). Restricțiile acționează asupra subproceselor de bază — componenta III — ca și asupra subsistemului de conducere, făcând, astfel ca *strategia realizată* (valorile de ieșire) să fie o *sinteză între*: a. valențele motivațional-strategice ale celor doi parteneri al cuplului marital la începutul căsătoriei (valori dorite); b. procesele restrictive determinate de condițiile socioeconomice pe care macrosistemul le oferă familiei din grupul social dat și c. parametrii biopsihici ai cuplului marital. Așa se realizează concret dialectica biosocialului la nivelul comportamentului familial. Datorită subproceselor de feed-back, familia *reacționează ca întreg* la influențele (constructive, ca și distructive) ale factorilor externi prin modificarea comportamentului.

7. Ansamblul valorilor de ieșire (= componenta VII), care poate fi denumit „calitatea vieții familiei”, este exprimat într-un set de indicatori sintetici-globali de funcționare a familiei, ca întreg, privind climatul-tonusul acesteia, ca și statusul fiecărui membru. Această componentă, reprezentând „ieșirea” sistemului familial, este legată, prin bucle de conexiune inversă, de componenta I, pentru adaptarea/corectarea valorilor programatoare și, prin aceasta, influențează asupra blocului decizional; de asemenea, printr-o altă legătură feed-back operează modificări la nivelul structurii (III). Astfel, informația acestei componente servește atât agenților familiei pentru decizii „strategice-globale” de modificare, cât și agenților „sistemului de mijlocire” (supraordonat) pentru elaborarea/corectarea programelor de orientare și optimizare socială a dezvoltării familiei.

¹¹ De pildă, analiza acestei componente (în corelație cu prima) oferă cheia înțelegerii comportamentului demografic al familiei — și, respectiv, problema fertilității (15), ultima fiind „necunoscută” definită prin: dinamica rolurilor, strategia familiei, corelate cu diverși factori sociali „exogeni”.

¹² Pentru dependența structurii familiei de parametrii macrosistemului social, în planul cercetării sociologice concrete, vezi: 3, 8.

¹³ Avem în vedere: diviziunea muncii între membrii familiei; balanța timpului în realizarea activităților; tipul de „eficiență” propriu familiei date și raportat la promovarea emancipării statusului socioprofesional al femeii și a dezvoltării membrilor familiei ca personalități.

¹⁴ Componentele III și IV, reflectând condiții obiective oferite de societate în zona socio-geografică și culturală dată, la momentul respectiv, depind hotărâtor de structura politică și nivelul economic real al unei societăți; prin ele se captează și prelucrează informația/energia provenite din exterior („sistemul de mijlocire”), ceea ce subliniază caracterul de subsistem al familiei.

După cum s-a subliniat, modelul în discuție este construit pe traiectoria ridicării femeii la stadiul de personalitate, în urma revoluționării statusului ei socioprofesional (§ 1, 1.1.). Deși, în numeroase cazuri investigate, această traiectorie se află în faze incipiente/medii, totuși modelul poate fi considerat un suport operațional al cercetării¹⁵; întrucât „formula optimă” este cuprinsă în însăși logica realului, este o chestiune de rigurozitate științifică de a opta pentru un model conceptual al problematicei care înscrie în tendința sa o asemenea soluționare și desfășurare a procesului¹⁶. Dintre componentele modelului schițat, aici vom aprofunda pe larg doar prima — strategia familiei —, asupra celorlalte urmînd să revenim într-un alt studiu.

3. Strategia familiei, esență și rol într-un model conceptual integrativ

Conceptul de strategie a familiei — prin care trebuie să se deschidă și investigația — după cît știm, nu figurează în literatura existentă ca o categorie operațională privind cercetările socioantropologice ale familiei. În realitatea fiecărei familii există, însă, o „raportare la viitor”, care, indiferent de formele și gradele de conștiință și de măsurare în care ea se realizează, este prezentă. Mai mult, anterior s-au formulat câteva argumente care susțin că femeia (ca factor principal de dinamizare/diversificare a structurilor familiei tradiționale) devine, implicit, forța motrice principală și în modificarea progresivă a strategiei familiei. Cercetările efectuate ne-au relevat faptul că există un sistem complex de corelații (cu multe verigi media-toare) între: a. ritmul și profunzimea revoluționării statusului socioprofesional feminin; b. consecințele acestui proces asupra statusului familial al femeii și c. tipul de strategie al comportamentului familial.

În afară de această justificare ontologică a strategiei, mai există și una metodologică, impusă de nevoia depășirii a trei genuri de greutăți: 1. dificultatea diverselor tipuri de cercetări ale familiei de a găsi principiul care să asigure unitatea logică internă a diverselor aspecte investigate; 2. de a exprima aspectul „holistic” și „finalist” din comportarea familiei; 3. a treia dificultate și cea mai importantă: subiectul analizat este luat, oarecum, de la un punct zero, or, depășirea acestei carențe presupune posibilitatea introducerii „istoriei”/biografiei agenților principali ai familiei, aspect care are un rol esențial în prezentul investigat. Conceptul de strategie a familiei joacă în planurile arătate un însemnat rol pozitiv, deoarece el reprezintă atît un factor logic-operațional integrator (în raport cu celelalte componente ale sistemului familiei), cît și principalul „canal” prin care se introduce și realizează dimensiunea genetică în ansamblul analizei. Acest concept reprezintă o configurație de elemente distincte, în care considerăm ca obligatorii următoarele: motivația a. muncii profesionale și b. căsătoriei (la „start”), c. orientarea axiologică a cuplului, d. programul strategic de acțiune al familiei și e. „parametrii biosociali” (antropologici), care influențează întreaga configurație. Redăm mai jos câteva caracteristici esențiale ale acestor elemente.

a. Motivația muncii profesionale, în care un rol preponderent îl are motivația femeii (dat fiind cele spuse anterior despre rolul ei); această motivație se corelează, de obicei, cu capacitățile individualității, cu înclinațiile femeii mai ales înainte de a lucra (încă din adolescență), cu idealul profesional, cu factorii care au determinat-o să opteze pentru o anumită profesiune.

b. Orientarea axiologică fundamentală, de viață, a soților (valorile centrale spre care s-au orientat soții, încă din adolescență, cărora au intenționat și, eventual, mai intenționează să le subordoneze întreaga existență, tot ceea ce întreprind).

c. Motivația inițială a căsătoriei și sensul, valoarea majoră pe care consideră fiecare partener că se întemeiază familia creată. În legătură cu aceasta apar acele „ideologii casnice” ale fiecărei familii în jurul cărora se creează un stil particular, o fizionomie proprie etc.

d. „Programul familial de acțiune”. Strategia mai include un aspect concret-evident: principalele obiective materiale și spirituale, planificate pe termen mediu și lung (ca: ridicarea

¹⁵ Aceasta a fost o primă problemă metodologică majoră ridicată de angajarea noastră (1976) într-o amplă investigație de teren pe tema „Consecințele afirmării și dezvoltării statusului socioprofesional al femeii, ca «salariată» asupra poziției sale în familie și cu implicații exprese asupra capitolului fertilității”.

¹⁶ Și aici, nu numai cercetările sociale asupra familiei din socialism, ci și din capitalism vorbesc tot mai des despre asemenea orizont „optimist” al problemei. (Vezi, de pildă, studiul privind corelația dintre activitatea profesională a femeii belgiene și dezvoltarea ei globală, realizat de Universitatea din Louvain (6) sau lucrarea lui H. Rosenbaum, din R. F. G., care solicită o politică socială programată în direcția depășirii actualei izolări a familiei (4)).

gradului de confort al habitatului, forme-superioare de instruire personală, a copiilor, asimilarea unor modele culturale superioare de viață, *loisir* etc.), înregistrate ca decizii de familie, dezbătute periodic și a căror realizare presupune acumularea de fonduri, anumite restricții — o disciplină specifică, termene/ etape în realizarea acestor țeluri etc. Acest program este corelat cu caracterizarea veniturilor și resurselor/ rezervelor materiale globale ale familiei, exclusiv în raport cu obiectivele și termenele „programului strategic de acțiune”. (Apare aici legătura de conținut a acestei prime componente cu „Blocul decizional”). Analiza și explicarea acestor elemente (a—d) constitutive ale strategiei presupun angajarea întregii biografii a personajului principal al investigației (femeia) cu mult înainte de căsătorie și, desigur, de momentul investi-gării, ceea ce asigură realizarea polivalentă a dimensiunii genetice a modelului.

e. „Parametrii antropologici”. În strategia familiei se răstărg, cum am menționat în §2, procese restrictive care generează dialectica biosocialului și care ne aprofundează cunoașterea modelului concret în care se elaborează dimensiunile strategice ale comportamentului familial. Acest sistem de factori concreți și particularizați l-am numit „parametrii antropologici” ai strategiei. Pe scurt, ei cuprind: 1. aprecierea stării de sănătate și 2. a tipului temperamental caracterologic al ambilor soți, indicându-se trăsăturile pe care subiectul le consideră că favorizează cel mai mult sau defavorizează, în general, pe sine și pe partener (soț sau soție); de pildă voința, inițiativa, curajul, riscul, stăpânirea de sine, calmul, capacitatea de a fi perseverent; 3. aprecierea globală a relațiilor cu partenerul, exclusiv din unghiul susținerii și stimulării atingerii acelor scopuri generale, utile pentru: prosperitatea familiei, valorificarea calităților fiecăruia dintre cei doi parteneri; tot aici se apreciază și atmosfera globală a familiei¹⁷; 4. aprecierea prezenței sau absenței copiilor, exclusiv din unghiul contribuției lor ca factor care favorizează (prin disciplină, afecțiune, sănătate, ajutor etc.) sau defavorizează (prin indisciplina, morbiditate, nonparticipare la gospodărie) mobilizarea soților pentru atingerea obiectivelor lor strategice, materiale și spirituale; 5. dacă este cazul, se apreciază, în același sens, gradul și modul de participare al rudelor care trăiesc în cadrul aceleiași familii (părinți, socri etc.): atitudinea lor de ansamblu (pozitivă, negativă, neutră) față de strategia familiei, cu programul ei de acțiune; modul de exprimare („presiune”) a acestei poziții (în plan material, moral etc.), ca și efectele sale.

Ultimul element (e) reactualizează importanța „formațiunii de sensibilitate”, din perspectiva strategiei familiei. Această formațiune a conștiinței subiecților investigați are următoarele implicații pentru problema care interesează: participă în majoritatea actelor de motivație ale comportamentului familial și extrafamilial; influențează programele familiale cu „bătăie lungă”; colorează conceptele, modelele morale și estetice, civice la care se atașează și pe care le adaptează și le construiește individul; intră în „matricele” diverselor modele comportamentale de comunicare, definitorii pentru statusul și rolurile familiale și socioprofesionale. Important este a urmări impactul acestei sensibilități asupra formelor ideologico-morale, culturale complexe ale conștiinței individuale; abia de la un impact pozitiv în acest plan, putem observa transformarea femeii dintr-o individualitate (uneori foarte activă și vitală) într-o autentică personalitate, care ajunge să reacționeze la problemele socioproductive, culturale, ca și familiale, de pe pozițiile unui om independent, care încetează să mai fie o „anexă” a soțului sau a copiilor (fără ca să-și piardă intensitatea și profunzimea sentimentelor). Respectiv, abia de la acest punct, modelele, valorile generate de macrosistemul social socialist, ca și problemele familiei, devin trepte de ridicare activă, novatoare a femeii, de emancipare a ei ca personalitate. Și, oricât am dori să prezentăm, cu câteva secvențe de timp mai devreme, tendințele pozitiv-existente în mediul nostru, rigurozitatea științifică ne obligă să recunoaștem și să menționăm că abia de la stadiul unui asemenea impact pozitiv familia își îndeplinește funcția de inovare a valorilor, modelelor sociocomportamentale ale societății.

Pentru ca acest concept specific de sensibilitate să devină un instrument operațional, aplicabil într-o investigație de teren, configurația sensibilității trebuie urmărită, într-o evoluție de la: 1. zero spre 2. prag utilitar-pragmatic și, apoi, până la 3. formele superioare-estetice, care, la rîndul lor, devin 4. un factor autonom de „deschidere” a individului spre dezvoltarea sa, ca o personalitate activă și social polivalentă. Trebuie reținut că doar o sensibilitate care a atins și depășit fazele elementare, ajungînd la acest prag superior, permite asimilarea formelor ideologice/spirituale complexe (generate de ansamblul sistemului social). Respectiv, la nivelul individului concret nu există o conștiință avansată complexă, cu o sensibilitate săracă și, coro-

¹⁷ Aici intervine și rolul conceptelor de similaritate și complementaritate, considerate de J. Moge, H. Black, G. Gitter „ca una din dimensiunile care separă familia tradițională de cea egalitară” (7, p. 293).

larul, nu poate exista o „angajare” socială complexă fără o dialectică biosocială tot atât de complexă¹⁸.

4. Rolul conceptului „strategiei familiei” în conturarea tipologiei contemporane a acestui subsistem

După cum ne-am străduit să arătăm, conceptul *strategiei familiei* are și caracteristicile unei *scheme logice* pentru o anchetă de teren și constituie un element teoretic important pentru investigarea *tipologiei antropologice* a familiei, lăsând un spațiu suficient de mare pentru corectivele ce intervin în orice cercetare de teren¹⁹. Considerăm că alcătuirea unor *tipologii* a familiei, prin prisma criteriului „revoluționarea statusului socioprofesional al femeii” înseamnă, în primul rând, *detașarea și caracterizarea tipurilor existente de strategii* a familiei. Desigur, și familia clasic-tradițională a avut o anumită „strategie”, dar care era definită printr-un status al femeii de tip static „închis”, chiar atunci, când soțul era încadrat într-un status social dinamic, de unde rezultă și pecetea de „uniformitate” a acestor strategii. De aceea, în asemenea cazuri, problema „strategiei” nu se poate impune ca un criteriu definitoriu. Prin revoluționarea statusului sociofamilial al femeii, acest subsistem obține o dinamică „finalizată”, ceea ce și impune în prim-plan criteriul „strategiei” familiei, cu bogate virtuți operaționale.

În cursul cercetării menționate (familia din zona rurală montană) am detașat *patru tipuri de strategii* (cu motivații profesionale, axiologice, maritale și „programe de acțiune” familială — distincte), care se pot recunoaște, chiar după un contact intuitiv, și în strategia familiilor de la orașe (denumirile fiind convenționale): 1. Tipul *tradițional-conservator*, fiind istoric și logic „startul natural” al evoluției familiei, are o strategie foarte minuțios și diversificat elaborată (12, 17), cu modelul cel mai detaliat conturat în literatura ultimilor cinci decenii; deși cantitativ-statistic are în prezent o pondere considerabilă, el este în curs de rapidă reducere, chiar și în mediile încă preponderent rurale. 2. Tipul *transitoriu de „preconsum”* (specific, dar nu exclusiv, pentru mediul rural) caracterizat prin: diviziune tradițională a muncii și rolurilor între sexe, raporturi preponderent patriarhale în familie, dar și asimilare *nefuncțională*

¹⁸ Pentru a concretiza cele spuse, vom prezenta succint *patru ipostaze* ale acestui nivel de sensibilitate, cu implicații comportamentale care se impun în orice investigație antropologică (unele reprezentând, simultan și un capitol important al medicinei — cf. 5). a. Treptele pe care le poate urca cultivarea *igienei personale*, a mediului înconjurător, a copiilor etc. Este vorba de un proces de ridicare de la elementara întreținere a igienei personale, la formele rafinate, în care se urmărește aspectul estetic (starea de „beatitudine”) care intră în „conștiința de sine” a femeii ca soție, mamă, lucru care se răsfinge asupra întregului climat al familiei. b. Alt aspect: de la grija elementară pentru copilul sugar (calitate de mamifer) la o stare-activitate complexă, în care se interferează orgoliul de mamă, lăntul legăturii fizice cu soțul și alte motivații/reprezentări estetice sau particular-biografice, de pildă, prezența copilului ca marcând încheierea unor peripeții/dileme ale cuplului dat. c. Alt aspect, legat de evoluția *comportamentului vestimentar* al femeii din cimpul muncii; exigențele utilitare estetice ale mediului productiv față de aspectul vestimentar al femeii (exprimate prin elogii, complimente etc.) influențează *baza sensibilă a propriei reprezentări despre sine*, introduce ample criterii estetice și, în continuare, stimulează *refacerea modelelor comportamentale proprii și în familie*, inițial în plan vestimentar, pe urmă și în alte planuri (al amabilității, gentileței, etc.), aspecte în care rutina și caracterul îngust — casnic al familiei tradiționale, după cum știm, oferă, adeseori, puține disponibilități. d. Alt aspect: o *viață sexuală erotică pleneră* intră, ca o contribuție greu de subestimat, în formarea conștiinței de sine, a echilibrului și sentimentului de încredere, atât a tinărului, cât și a tinerei, fapt care influențează substanțial nu numai viațoarele raporturi matrimoniale, ci și comportamentul social-productiv. Alături de *inventarierea* formelor specifice ale acestei sensibilități, legate de diversele tipuri de reflexe primare, într-o asemenea investigație trebuie să avem în vedere și problema *gradului de satisfacere* a acestei forme de sensibilitate, grad care generează, în cazul insatisfacției, stări de tensiune de la formele introvertite și discrete, până la cele acut deschise, agresive (sic! — 5).

¹⁹ Acest lucru ni s-a conturat pregnant în primele investigații (1976 — 1978) pe tema enunțată mai sus, făcute în comune neocooperativizate din trei zone de munte (comunele Bran, jud. Brașov, Maieru jud. Bistrița-Năsăud și Sinnicolau de Beiuș, jud. Bihor).

— „imitativă” de elemente disparate ale modelului utilitar-consumativ de viață. Ridicarea nivelului de trai permite achiziționarea unor dotații, scheme de confort (case cu multe camere, dar nelocuite, mobile moderne, dar nefuncțional folosite etc.), prin care familiile își afirmă o nouă poziție socială, care nu mai depinde de cantitatea „averii” imobiliare — pământul etc.²⁰. Tipul *pragmatic-adaptativ/competitiv*, care înclinăm să considerăm că deține, în prezent, rolul de „lider”, fiind și cel mai eterogen și labil. Caracteristici: asimilarea și vehicularea modelelor proprii civilizației *urban-industriale*, a modalităților de „consum” cu funcționalitate și eficiență ridicată, preocuparea pentru *stabilitatea* și prosperitatea familiei, aspecte ce alimentează un anumit spirit „competitiv ascensional”, în planul: disciplinei și activității productive-casnice-gospodărești, al instruirii copiilor și în sfera *loisir-ului*²¹. Tipul de *avangardă* („ideal-maximalist”) se axează atît pe realizarea ambilor soți ca *personalități, active*, cit și a funcției specific socialiste a familiei.

Obiective ale viitoarelor investigații: a, corelația care există între aceste tipuri de strategii (în realitate nu există categorii de familii ca tipuri „pure”), ca și numeroasele faze intermediare; b, stabilirea ponderii pe care o deține fiecare strategie; c, repartizarea lor (eventual pe zone sociocultural-geografice), variația strategiilor fiind un produs specific unei societăți socialiste dinamice; d, studiul legăturii dintre strategia familiilor și comportamentul demografic, ceea ce ar oferi explicații suplimentare privitor la diferențierile zonale în comportamentul demografic (16): cum se răsfrîng și acționează în mod *diferit* asupra familiei (și în funcție de tipul dominant de strategie) fiecare factor macrosocietal care intră în dinamica „sferei de mijlocire” (cum ar fi, de pildă, măsurile luate pentru susținerea familiilor cu copii numeroși și de stimulare a natalității).

5. Remarci finale în conceptul de „strategie a familiei”

5.1. În concordanță cu mutațiile sociale contemporane, constituirea familiei reprezintă un act-opțiune care angajează, într-o măsură incomparabil mai mare, inițiativa, experiența și personalitatea indivizilor, decît era posibil și firesc în epocile în care actele și instituțiile matrimoniale erau reglate prin inerția și automatismele structurilor tradiționale. Astfel, conceptul *strategie familială* reflectă o trăsătură nouă/revoluționară în acest plan: faptul că s-a trecut pe o treaptă superioară de participare *activă și conștientă*, cel puțin în patru sensuri: a, inițiativa și autonomia individuală, ca și *selectivitatea* în constituirea unei familii au devenit (mai devin) un *factor decisiv*; b, dinamica și evoluția familiei reprezintă, tot mai mult, expresia unui *proiect existențial* (motivele sale fiind, în forme și grade diferite, atașate strategiei dezvoltării macrosociale globale) al principalilor protagoniști, proiect în care se obiectivează o diversitate de concepții despre viață și despre realizarea insului; c, direct proporțional cu acest proces de conștientizare și personalizare spiritual-culturală a constituirii unei familii este și efortul de *control* conștient, strategic și tactic, al acestui subsistem de menținere a cursului său în limite cit mai apropiate de proiectul existențial al principalilor săi agenți; d, sensurile detașate ne dezvăluie și cauze care fac această instituție aparent mai *instabilă* (decît cea tradițională) dar și mult mai *viabilă* (8).

²⁰ În cursul investigației, am constatat că în aceste prime două tipuri s-au încadrat: a, familii în care doar soții sînt remunerați, femeile îngrijind trei-patru copii, multe aspirînd să fie în cîmpul muncii, dar *exclusiv* pentru cîștig; b, pentru meandrele prin care trece emanciparea socioprofesională a femeii, de reținut că, tot aici, se încadrează și cazurile unor femei care au absolvit școala profesională, dar care, prin căsătorie și prezența copiilor, renunță la munca retribuită, pierzînd (sau nerealizînd niciodată) un tip superior de motivație a muncii; c, tot aici se încadrează și femei remunerate (multe fac naveta), dar care n-au realizat o motivație superioară a muncii, scopul fiind de natură tradițională (de pildă, să adune bani pentru a-și face o casă mai mare ca să „între în rînd cu oamenii”).

²¹ În cadrul investigației menționate în acest tip de strategie am detașat: a, atît familii în care soțiile nu au statut de oameni ai muncii, dar își modernizează gospodăria, se realizează moral în activități casnice și de educație a copiilor, iar, în unele cazuri (absolvente de școli profesionale), chiar se declară *nesatisfăcute* de viața casnică și aspiră spre „altceva” (încă puțin definit sau corelat cu un statut profesional); b, familii în care soțiile retribuite (în rețeaua medico-sanitară, administrație, întreținere, la vîrsta de 25—35 de ani) au conturată și prețuiesc, pe lîngă latura materială, și *semnificația social-morală* a statutului lor profesional, neconcepîndu-și existența în afara sa.

5.2. Apariția acestui „spor de luciditate”, a dimensiunii de „control prospectiv”, nu înseamnă însă transformarea familiei într-un proces pe deplin rațional, ca și cum toate condițiile determinante ar fi atins un grad optim și ar fi devenit dirijate, în esență, după criterii conștientizate și admise de agenții direcți sau mediați (colectivi) ai acestei instituții. Nu putem ignora existența unei contradicții specifice dintre orientarea strategiilor familiale (cu factorul lor primordial — revoluționarea statutului femeii) și natura actuală a celorlalte componente ale sistemului familiei (blocul decizional, structura activității, dinamica rolurilor etc.), ultimele exprimând direct (și într-o măsură considerabil mai mare, decât în cazul strategiei) condițiile materiale și spirituale reale și imediat-actuale, pe care le poate oferi familiei societatea dată în general și fiecare zonă/mediu sociocultural în parte (14). Este o contradicție între *moti-vele/mobilitățile* cuplului familial, generate de strategia globală a societății (într-o imensă diversitate de trepte și variante de evoluție) și ceea ce programele economico-sociale/culturale de dezvoltare macrosociale, în aplicarea lor concretă, asigură familiei, de fapt, într-un moment dat. Fiecare familie își creează, profilul și statutul propriu, din modul concret în care se plasează între variantele acestei contradicții (în „cîmpul” ei) și găsește, după eforturi, o serie de soluții realiste și originale.

5.3. Considerăm că această contradicție: a. poate fi privită ca axă dinamică și forță motrice principală și specifică a acestui subsistem; b. reprezintă cadrul social-obiectiv al majorității decalajelor, tensiunilor interne, prin care se desfășoară viața curentă a imensei diversități de familii; c. oferind astfel criteriul de „reducere” a diverselor tipuri particulare de anomalii, disfuncționalități din familiile actuale (fiecare caz în parte putînd atinge cele mai accidentale expresii).

5.4. Aprofundînd perspectiva rezolvării acestei contradicții, obținem noi argumente pentru linia strategică a evoluției viitoare a familiei (în spiritul tezei lui Engels din *Originea familiei...*), ceea ce este extrem de important pentru o politică prospectivă în acest domeniu. Astfel, dacă în prezent, componenta strategiei familiei este doar parțial concordantă cu celelalte componente, ceea ce impune ca tendința logică normală o continuă adaptare (subordonare și chiar limitare) a strategiilor familiale (în raport cu obiectivele lor inițiale) față de presiunea și solicitările celorlalte componente (ale dimensiunii sistemului familial), atunci, în viitor, pe măsură ce societatea socialistă ridică la un grad optim și general condițiile determinante ale existenței și dezvoltării familiei, dezacordurile dintre aplicarea strategiilor familiale și celelalte componente se vor reduce substanțial (o serie de funcții adaptive economico-organizatorice și chiar cultural-educative ale familiei diminuîndu-se și chiar dispărînd) paralel cu „explozia” programelor de strategie familială pe linia susținerii și amplificării — prin viața de familie — a realizării multilaterale a personalității tuturor membrilor ei. În prezent, dinamica acestei contradicții, oferind o bogată diversitate de trepte și forme de desfășurare și soluționare, se corelează cu componenta „calitatea vieții de familie” și, prin aceasta, ea participă substanțial (ca un instrument cu mari posibilități operaționale) la constituirea celei mai complete și dialectice arhitectonici de tipologii familiale.

5.5. Concluziile investigațiilor asupra strategiei familiale, întrucît ne redau finalitatea comportamentului familial în raport cu finalitatea dezvoltării macrosistemului social, se constituie în componente specifice ale sistemului de semnale-indicatori *feed-back* al dinamicii globale macrosociale. În ce sens? Tabloul de strategii familiale, cu raporturile și tendințele sale interne (la un anumit moment al dezvoltării sociale) devine concludent pentru: 1. direcțiile reale, 2. ritmul și 3. profunzimea transformărilor sociale prevăzute de strategia dezvoltării macrosociale. Cu alte cuvinte, această „componentă-semnal” caracterizează și ea, dintr-o perspectivă specifică, eficiența reală a strategiei dezvoltării globale.

Bibliografie

1. R. HILL, *Teoria modernă a sistemelor și familia: o confruntare*, CIDSP, 1972; vezi și R. Hill, *Gegenwärtige Entwicklungen der Familientheorie und ihre konzeptionellen Probleme*, în *Soziologie der Familie*, Verlag, Opladen, 1972.
2. R. WINCH, *Theoretische Ansätze in der Untersuchung der Familie*, în *Soziologie der Familie*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie”, 14/1970, p. 21.
3. EUGEN LUPRI, *Gesellschaftliche Differenzierung und Familiäre Autorität*, în vol. *Soziologie der Familie*, Westd. Verl. Opladen, 1972.
4. HEIDI ROSENBAUM, *Familie und Sozialstruktur*, Niedersehsische Verlag für Politische Bildung, 1978.

5. V. VĂLEANU, C. DANIEL, *Psihosomatica feminină*, București, Edit. medicală, 1977.
6. H. HANQUET, *L'activité professionnelle des femmes: moyen de participation au développement globale — Analyse du cas belge*, Bruxelles, 1972.
7. J. MOGEY, H. BLACK, G. GITTER, *Tipologia familiei. Deciziile și trebuințele personalității*, în „Viitorul social”, nr. 2, 4/1975.
8. A. HARCEV, *Problemi blta, braka i semi*, Vilnius, 1975.
9. I. A. GHERASIMOVA, *Struktura semii*, Moskva, 1976.
10. *Socialne problemi truda i proizvodstva*, Moskva—Warszawa, 1969.
11. A. HARCEV, S. GOLOD, *Professionalnaia rabota jensein i semia*, Moskva, 1971.
12. I. VOICULESCU, *Rolul femeii în familia plugarului român, studiu de moravuri*, Buzău, 1898.
13. S. OPTNER, *Systems Analysis Business and Industrial Problem Solving*, New Jersey, 1965 (trad. rusă, Moscova, 1969).
14. I. HRISTACHE, VL. TREBICI, *Urbanizare și demografie diferențială în România*, în „Viitorul social”, 3/1975.
15. I. V. RUGINA, *Studiul fertilității femeilor căsătorite din două comune rurale cu condiții sociale diferite*. Teză de doctorat, Facultatea med. IMF., București, 1973.
16. R. GHEORGHIU, *Familia sătească altădată și astăzi*, București, Edit. Ceres, 1975.
17. X. COSTA-FORU, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945.
18. C. SAFILIOS-ROTSCHILD, *The influence of the wife's degree of work commitment upon some aspects of family organization*, „Journal Marriage Family”, 32, nr. 4/1970.
19. R. A. JONSON, F. C. KAST, J. E. ROSENZWEIG, *The Theory and Management of Systems*, Mc. Graw-Hill, (trad. rusă, Moscova, 1971).
20. De la studiul programatic apărut în 1964, privind specificul obiectului antropologiei (N.S. Dumitru-V. Săhleanu, în „Revista de filozofie”, nr. 6) și fundamentarea amplă a tezei de bază în *Antropologia din Dialectica metodelor în cercetarea științifică* (1966), această concepție a fost lărgită de Victor Săhleanu, într-un evantai variat de lucrări: *Omul și îmbătrânirea* (1971); V. Săhleanu, I. Macavei, *Vita sexualis* (1972); *Sănătatea și teritoriul* (1972); *Omul și alimentația* (1977); *Omul ca sistem* (1972). În planul antroposociogenezei, concepția a fost valorificată de N. S. Dumitru în *Magistrala progresului istoric* (1975).
21. FL. MĂNOIU, GH. ZAHARIADE, *Date metodologice privind studiul problematicii sociale a familiei de tineri*, în vol. *Tineretul — obiect de cercetare științifică*, 1969.
22. ACULIN CAZACU, *Structuri integrative în relații dintre generații* (1969).
23. V. G. GOROHOV, *Mnojestvennost predstavlenii sistem i postanovka problem sistemnogo etalona*, în „Sisteme issledovania” 1971.
24. MURRAY A. STRAUX, *Die Organisation der Familie und die Fähigkeit zur Problemlösung*, Verlag Opladen, 1972.
25. Programul P. C. R. de faurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 137.